

Duke Ellington. Forrás: Gramofon - archív

 Márton Attila

Az egyetememes zenetörténet géniusza 120 éve született Duke Ellington

Ellington szerepe a zene történetében messze túlmutat a jazz határain, és tevékenysége külön fejezetet alkot a műfajon belül is. Hatása felfedezhető a zenei világ számos területén és a legkülönfélébb művészek munkásságában.

Tehetős washingtoni szülők gyermekeként konszolidált körülmények között, meleg családi légkörben nőtt fel. Zongorázni kezdett, sőt az összhangzattannal is megismerkedett, bár sem zeneszerzést nem tanult, sem magasabb szintű zenei képzésben nem részesült. Nem igen foglalkozott zeneelméleti kérdésekkel, mindent a gyakorlatban próbált ki. Már gyermekkorában is kitűnt arisztokrátikus viselkedésével, jó modorával, könnyed eleganciájával és a szépség iránti vonzalmával. Nem csoda, hogy Duke, azaz Herceg lett a beceneve. Kisebb-nagyobb együtteseivel szerepelt a keleti államokban, majd a harlemi Cotton Club házizenekara lettek, és az egész országra kiterjedő rádióközvetítések révén megismerték őt a kontinensnyi ország minden zugában. Ez hosszú amerikai és európai turnékat, lemezfelvételeket, sőt filmszerepeket is eredményezett. Az 50-es évek első felében némi visszaesést követően a Newporti Jazzfesztivál hozta meg számára a szenzációs visszatérést 1956 nyarán. Az ezt követő közel két évtized valóságos diadalmenet volt, amely nem sok jazz-zenésznek adatott meg. Ellington zenekara négy évtizeden át alig látott személyi változást, a hangzás ezért volt egységes és összetéveszthetetlen. A Mester gyakorta írt egy-egy melódiát kifejezetten valamelyik szólólistája számára. Egyébként is reális vélemény, hogy az ő hangszere nem is a zongora, hanem maga a zenekar volt. Persze szólólistái kiemelkedő képviselői voltak hangszerüknek, gondoljunk csak Johnny Hodges, Paul Gonsalves, Cootie Williams, Lawrence Brown, Cat Anderson vagy Harry Carney munkásságára. Az Ellington által írt többszáz dallam leghíresebbjei olyan slágerek, amelyeket mindenki ismer, bár sokszor azt sem tudják, valójában kinek is a szerzeményei ezek a fülbemászó örökzöldek.

Nagyzenekara az egész világon ismertté vált, emellett kuriózumok is köthetők nevéhez. 1961-ben az akkoriban népszerűsége csúcán álló Louis Armstrong All Stars szextettjében Billy Kyle helyét töltötte be két nagylemezen, míg alig egy évvel később az ugyancsak világhírnévre szert tett John Coltrane Quartetben McCoy Tynert „helyettesítette”. 1962-ben még Coleman Hawkinszal is készített egy olyan oktett felállású albumot, amelyen Ellington és legfontosabb sidemanjei játszanak a tenoróriással, persze ismét csak Ellington-melódiákat. S ha már a különleges felvételekről esik szó, akkor meg kell említeni azt a lemezalbumot is, amelyen Ellington zenekara együtt játszik Count Basie big bandjével. Mindemellett természetesen találkozhattunk zseniális zongorajátékával saját triófelállásokban is, például a Piano in the Foreground című lemezen, a Money Jungle című albumon pedig olyan nagyságok kísérik, mint Charles Mingus és Max Roach.

A zenekari tagok nem ambicionálták az egyéni sikereket, szinte a teljes „stáb” évtizedeken át beérte a zenekari tagsággal, igaz ez vitathatatlan rangot és megfelelő anyagi biztonságot is jelentett. Az egyedi altszaxofon-soundjáról

nevezetes Johnny Hodges volt a kivétel, akinek számos lemeze jelent meg saját neve alatt, néhány magának Ellingtonnak a közreműködésével.

Ellington zeneszerzői teljesítménye felbecsülhetetlen: egyes vélemények szerint minimum kétezer kompozíció köthető a nevéhez, de a különféle papírdarabokra írott dallamtöredékekkel ez akár ötezer is lehet. Nagyformátumú zeneműveinek óriási hatása volt, a legrangosabb helyeken mutatták be őket. Ezeket a klasszikus művészeti vonatkozású darabokat többnyire „jobbkezeivel”, a zongorista-zeneszerző-hangszerelő Billy Strayhornnal hozta tető alá. Nagy feltűnést keltett pl. a *Such Sweet Thunder*, amely a Shakespeare-drámák hőseinek zenei megjelenítése, Csajkovszkij *Diótörő szvitjének* jazzesített változata vagy a távol-keleti benyomásait tükröző *The Far East Suite*. Ellington nagyon vallásos ember volt, így minden idők legnagyobb gospelénekesével, Mahalia Jacksonnal készítette el a *Black, Brown and Beige* című szvitjét, majd a *Sacred Concerts* oratóriumsorozattal hívta fel magára a figyelmet. A világ leghíresebb templomaiban adták elő ezeket a szakrális remekműveket a londoni Westminster Abbey-től a Coventry katedrálisig. Filmzenéket is írt, amelyek között a leghíresebb az 1961-ben készült *Paris Blues* volt Sidney Poitier és Paul Newman főszereplésével. Strayhorn és Ellington legendás együttműködésének egyik legkiemelkedőbb eredménye volt a zenekar szignálja, a *Take the A Train*. Ez egyben a világ legismertebb jazzmelódiájává vált, mivel négy évtizeden át volt Willis Conover *Music USA* című napi jazzadásainak szignálja.

Eljutott a világ minden részébe Indiától Latin-Amerikáig, a Szovjetuniótól Csehszlovákiáig. 1969 őszén e sorok írójának volt szerencséje megünnepelni a Mester 70. születésnapját a Prágai Jazzfesztiválon, ahol is az ilyen rendezvényektől eltérően a rajongók egész estén át élvezhették a zenekar játékát. Ekkor még éltek a legnagyobb szólólistái, köztük Johnny Hodges is, aki már hiányzott a két évvel későbbi Erkel Színház-beli koncerten. A hazai Ellington-kultusz kiemelkedő képviselője a Fekete-Kovács Kornél vezette Modern Art Orchestra, amely a *Diótörőtől* a *Sacred Concerts*ig több művet állított már színpadra az eredeti hangszerelések modernizált felhasználásával.

Külön fejezetet alkothatna azoknak a kitüntetéseknek, elismeréseknek, értékeléseknek pusztá felsorolása, amelyeket Ellington érdemelt ki. Ezek között érdemes megemlíteni, hogy a brit királyi család is fogadta őt, 70. születésnapját pedig Nixon elnök meghívására a Fehér Házban ünnepelték meg. Számos egyetem, zeneakadémia avatta díszdoktorává, megkapta a francia Becsületrendet, és az Elnöki Szabadság-éremrendet, Amerika legmagasabb polgári kitüntetését. 1966-ban az amerikai posta még bélyegen is megörökítette. Az amerikai szellem legnagyobb géniuszai közé tartozott.